ISHLAB CHIQARISH ZAXIRALARI AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH

Qilichova Lobarxon Komil qizi
Dots **Shanasirova N.A.**
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti, magistr
E-mail: lobarxon.komilovna7@mail.ru
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.22208406
+99897-747-77-94

Annotatsiya: Mazkur maqolada ishlab chiqarish zaxiralari auditini takomillashtirishning nazariy, uslubiy va amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Ishlab chiqarish zaxiralari korxona faoliyatining uzluksizligini ta'minlovchi muhim aktivlardan biri bo'lib, ularning mavjudligi, saqlanishi, to'g'ri baholanishi va ishlab chiqarishga sarflanishi moliyaviy hisobotlarning ishonchliligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarining IAS 2 "Inventories" standarti zaxiralarni tannarx va sof realizatsiya qiymatining eng pasti bo'yicha baholashni, tannarxni aniqlashda esa muayyan hollarda FIFO yoki o'rtacha tortilgan qiymat usullaridan foydalanishni belgilaydi [1]. Auditorlik nuqtayi nazaridan zaxiralarning mavjudligi va holatini tekshirishda jismoniy sanash jarayonini kuzatish, qayta sanash, hujjatlar bilan solishtirish, baholash va davrlar kesimida operatsiyalarning to'g'ri aks ettirilishini tekshirish muhim hisoblanadi [2].

Tadqiqotda O'zbekiston sanoatining so'nggi statistik ko'rsatkichlari ham tahlil qilindi. Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda O'zbekistonda 1,1 kvadrillion so'mlik sanoat mahsulotlari ishlab chiqarilgan bo'lib, bu 2024-yilga nisbatan 6,8 foiz ko'pdir. 2026-yil 1-yanvar holatiga mamlakatda 59,8 mingta sanoat korxonasi faoliyat yuritgan [12]. Mazkur ko'rsatkichlar ishlab chiqarish jarayonida xomashyo, materiallar, tugallanmagan ishlab chiqarish va tayyor mahsulotlar hisobini ishonchli tashkil etish hamda ularning auditini takomillashtirishning iqtisodiy ahamiyatini ko'rsatadi.

Maqolada ishlab chiqarish zaxiralari auditini riskka asoslangan yondashuv, ichki nazorat tizimini baholash, inventarizatsiyani audit dalillari bilan bog'lash, analitik amallarni kengaytirish, raqamli texnologiyalar va ma'lumotlar tahlilidan foydalanish orqali takomillashtirish yo'nalishlari asoslangan.

Kalit so'zlar: ishlab chiqarish zaxiralari, audit, inventarizatsiya, xomashyo, materiallar, ichki nazorat, audit dalillari, risk, tannarx, sof realizatsiya qiymati, FIFO, analitik amallar, raqamli audit.

Kirish

Ishlab chiqarish korxonalarining moliyaviy natijalarini shakllantirishda zaxiralar alohida o'rin tutadi. Xomashyo va materiallarning xarid qilinishi, omborlarda saqlanishi, ishlab chiqarishga berilishi, tugallanmagan ishlab chiqarish tarkibida aks ettirilishi va tayyor mahsulotga aylanishi yagona iqtisodiy jarayonning turli bosqichlarini tashkil etadi. Shu sababli zaxiralarga oid hisob ma'lumotlaridagi xatolar nafaqat aktivlar qiymatiga, balki ishlab chiqarish tannarxi, foyda, moliyaviy holat va moliyaviy hisobotlarning boshqa ko'rsatkichlariga ham ta'sir qilishi mumkin.

IAS 2 "Inventories" standartida zaxiralar tarkibiga qayta sotish uchun saqlanayotgan tovarlar, korxona tomonidan ishlab chiqarilgan tayyor mahsulotlar, tugallanmagan ishlab chiqarish hamda ishlab chiqarish jarayonida foydalanish uchun mo'ljallangan material va ta'minotlar kiritilishi belgilangan [1]. Mazkur standartga ko'ra, zaxiralar tannarx va sof realizatsiya qiymatining eng pasti bo'yicha baholanadi. Zaxiralar tannarxi xarid qilish xarajatlari, qayta ishlash xarajatlari va ularni joriy holati hamda joylashuviga keltirish bilan bog'liq boshqa xarajatlarni o'z ichiga oladi [1].

Zaxiralar auditining dolzarbligi O‘zbekiston sanoatining hajmi bilan ham bog‘liq. Milliy statistika qo‘mitasining dastlabki ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda mamlakatda 1,1 kvadrillion so‘mlik sanoat mahsulotlari ishlab chiqarilgan va sanoat ishlab chiqarishi bir yil davomida 6,8 foizga oshgan. Aholi jon boshiga sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 29,1 mln so‘mni tashkil etgan [12]. 2026-yil 1-yanvar holatiga respublikada 59,8 mingta sanoat korxonasi faoliyat yuritgan [12]. Sanoat korxonalari sonining ko‘pligi va ishlab chiqarish hajmining o‘sishi zaxiralarni hisobga olish hamda ularning saqlanishi ustidan nazoratni yanada takomillashtirishni talab qiladi.

Auditning asosiy vazifalaridan biri moliyaviy hisobotlarda aks ettirilgan zaxiralar haqiqatan mavjudligi, korxonaga tegishliligi, to‘liq hisobga olingani, to‘g‘ri baholangani va tegishli davrda aks ettirilganini aniqlashdan iborat. Xalqaro audit standartlari ushbu maqsadga erishishda yetarli va tegishli audit dalillarini to‘plashga alohida e’tibor beradi [2; 3].

Shu nuqtayi nazardan ishlab chiqarish zaxiralari auditini takomillashtirish faqat inventarizatsiyani qayta sanash bilan cheklanmasligi kerak. Audit jarayoni zaxiralar harakatining butun siklini — xarid, qabul qilish, saqlash, ichki harakat, ishlab chiqarishga sarflash, qaytarish, tayyor mahsulotga aylanish va realizatsiya qilish bosqichlarini qamrab olishi lozim.

Metodologiya

Tadqiqotda tizimli yondashuv, taqqoslash, hujjatlarni tahlil qilish, normativ-huquqiy hujjatlarni o‘rganish, audit risklarini baholash, analitik amallar va xalqaro tajribani umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

Nazariy-metodologik asos sifatida IAS 2 “Inventories”, ISA 315 “Identifying and Assessing the Risks of Material Misstatement”, ISA 501 “Audit Evidence — Specific Considerations for Selected Items”, ISA 500 “Audit Evidence”, ISA 330 “The Auditor’s Responses to Assessed Risks” va ISA 530 “Audit Sampling” standartlaridan foydalanildi [1–6]. ISA 315 auditor tomonidan korxona va uning muhitini, ichki nazorat tizimini hamda muhim noto‘g‘ri aks ettirish risklarini aniqlash va baholashni nazarda tutadi [3]. Mazkur yondashuv zaxiralar auditida ham muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotning axborot bazasini xalqaro standartlar, auditorlik bo‘yicha ilmiy va o‘quv adabiyotlari, O‘zbekiston Respublikasining buxgalteriya hisobi sohasidagi normativ hujjatlari hamda Milliy statistika qo‘mitasining rasmiy statistik ma’lumotlari tashkil etdi.

Tadqiqotda ishlab chiqarish zaxiralari auditining asosiy tekshiruv yo‘nalishlari quyidagicha guruhlandi:

- zaxiralarning mavjudligi;
- zaxiralarning to‘liqligi;
- huquq va majburiyatlarning mavjudligi;
- baholash va taqsimlash;
- zaxiralarning harakatini davrlar bo‘yicha to‘g‘ri aks ettirish;
- eskirgan, shikastlangan va foydalanilishi cheklangan zaxiralarni aniqlash;
- ombor hisobi va buxgalteriya hisobi ma’lumotlarini o‘zaro solishtirish;
- ishlab chiqarish tannarxiga kiritilgan xarajatlarning asoslanganligini tekshirish.

ISA 501 talablariga ko‘ra, agar zaxiralar moliyaviy hisobot uchun muhim bo‘lsa, auditor ularning mavjudligi va holati bo‘yicha yetarli va tegishli audit dalillarini olishi kerak. Bunda inventarizatsiya jarayonida qatnashish, hisoblash jarayonini kuzatish, zaxiralarni ko‘zdan kechirish va test tariqasida qayta sanash muhim amallardan hisoblanadi [2].

Natijalar

Tadqiqot natijasida ishlab chiqarish zaxiralari auditini takomillashtirishning o‘zaro bog‘liq bir nechta yo‘nalishlari aniqlandi.

Birinchi yo‘nalish — auditni riskka asoslangan tarzda rejalashtirishdir. Zaxiralarning katta hajmda bo‘lishi, ularning ko‘plab nomenklatura birliklaridan tashkil topishi, turli omborlarda saqlanishi, baholash usullarining mavjudligi va ishlab chiqarish jarayonining murakkabligi audit riskini oshirishi mumkin. ISA 315 talablariga muvofiq auditor korxona faoliyati va ichki nazorat tizimini tushunishi hamda muhim noto‘g‘ri aks ettirish risklarini aniqlashi kerak [3]. Shu sababli audit dasturi barcha zaxiralarga bir xil darajada emas, balki risk darajasiga qarab shakllantirilishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchi yo‘nalish — inventarizatsiyani audit dalillarining muhim manbai sifatida tashkil etish. ISA 501 bo‘yicha auditor jismoniy inventarizatsiya vaqtida zaxiralarning mavjudligini tekshirishi, korxona xodimlarining sanash tartiblarini kuzatishi va test sanashlarini amalga oshirishi mumkin [2]. Test sanash jarayonida auditor ombor ro‘yxatidagi tanlangan zaxira birliklarini haqiqiy mavjud zaxiralar bilan hamda haqiqiy zaxiralardan tanlangan birliklarni hisob ma’lumotlari bilan ikki tomonlama solishtirishi kerak. Bunday yondashuv mavjudlik va to‘liqlik bo‘yicha audit dalillarini kuchaytiradi.

Uchinchi yo‘nalish — zaxiralarni baholashni chuqurlashtirishdir. IAS 2 ga ko‘ra, zaxiralar tannarx va sof realizatsiya qiymatining eng pasti bo‘yicha baholanadi [1]. Standart zaxiralar tannarxini aniqlashda xarid xarajatlari, qayta ishlash xarajatlari va zaxiralarni mavjud holatga keltirish bilan bog‘liq boshqa xarajatlarni hisobga olishni talab qiladi. Oddiy almashinadigan zaxiralar uchun FIFO yoki o‘rtacha tortilgan qiymat formulasidan foydalanish nazarda tutilgan [1]. Shuning uchun auditor korxona hisob siyosatida belgilangan baholash usuli amalda izchil qo‘llanayotganini tekshirishi zarur.

To‘rtinchi yo‘nalish — eskirgan va shikastlangan zaxiralarni aniqlash. IAS 2 bo‘yicha zaxiralarning tannarxi, agar ularning realizatsiya qilinishi yoki foydalanilishi natijasida tannarxni qoplash imkoniyati pasaysa, qayta ko‘rib chiqilishi mumkin. Shikastlangan, eskirgan yoki sotish narxi pasaygan zaxiralar bo‘yicha sof realizatsiya qiymatini aniqlash muhimdir [1]. Auditor bunday zaxiralarni faqat buxgalteriya yozuvlari asosida emas, balki ombor ko‘rigi, ishlab chiqarish bo‘limlari ma’lumotlari va keyingi realizatsiya operatsiyalari orqali ham baholashi mumkin.

Beshinchi yo‘nalish — ichki nazorat tizimini kuchaytirishdir. COSO modeli ichki nazoratni operatsiyalar, hisobot va qonunchilik talablariga rioya etish bilan bog‘liq maqsadlarga erishish uchun oqilona ishonchni ta’minlovchi jarayon sifatida belgilaydi [7]. Modelda nazorat muhiti, risklarni baholash, nazorat tadbirlari, axborot va kommunikatsiya hamda monitoring beshta o‘zaro bog‘liq komponent sifatida ko‘rsatilgan [7]. Ishlab chiqarish zaxiralari bo‘yicha ushbu komponentlarni xarid, ombor, ishlab chiqarish va buxgalteriya bo‘limlari o‘rtasidagi vakolatlarni ajratish orqali qo‘llash mumkin.

Oltinchi yo‘nalish — zaxiralar harakatining hujjatli izini kuchaytirishdir. Xomashyo va materiallarning korxonaga kirib kelishidan boshlab ishlab chiqarishga berilishi va tayyor mahsulot tarkibiga o‘tishigacha bo‘lgan har bir bosqich tegishli birlamchi hujjatlar va buxgalteriya yozuvlari bilan bog‘langan bo‘lishi lozim. Auditor xarid hujjatlari, qabul qilish hujjatlari, ombor kartochkalari, chiqim hujjatlari, ishlab chiqarish hisobotlari va bosh kitob ma’lumotlarini o‘zaro taqqoslash orqali operatsiyalarning izchilligini tekshirishi mumkin.

Yettinchi yo‘nalish — davrlar bo‘yicha chegaralash, ya’ni cutoff testlarini takomillashtirishdir. Hisobot davri oxirida kelib tushgan yoki ishlab chiqarishga berilgan zaxiralarning tegishli davrda aks ettirilishi aktivlar, majburiyatlar va xarajatlarning to‘g‘ri shakllanishiga ta’sir qiladi. Messier, Glover va Prawitt zaxiralar auditida occurrence, completeness, accuracy, cutoff, existence, rights and obligations hamda valuation kabi auditorlik maqsadlarini alohida tekshirish zarurligini ko‘rsatadi [10, 463–466-b.].

Sakkizinchi yo‘nalish — analitik amallardan foydalanishni kengaytirish. Arens va hammualliflar zaxiralar auditida analitik amallarni, fizik kuzatuvni, baholash va jamlashni hamda audit testlarini o‘zaro integratsiyalashgan holda qo‘llashni ko‘rsatadi [8, 708–716-b.]. Bunda zaxiralarning aylanishi, ishlab chiqarish hajmi bilan material sarfi o‘rtasidagi bog‘liqlik, birlik mahsulotga to‘g‘ri keladigan material sarfi, ombor qoldiqlarining dinamikasi kabi ko‘rsatkichlar auditor uchun qo‘shimcha tahliliy dalil bo‘lishi mumkin.

To‘qqizinchi yo‘nalish — auditda ma’lumotlar tahlili va raqamli texnologiyalardan foydalanishdir. Zamonaviy auditorlik adabiyotlarida audit data analytics va texnologik vositalardan foydalanish auditorlik dalillarini tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytirishi qayd etiladi [10, 24–25-b.]. Zaxiralar auditida bunday vositalar orqali noodatiy katta miqdordagi operatsiyalarni, manfiy qoldiqlarni, uzoq vaqt davomida harakatsiz turgan zaxiralarni, takroriy yozuvlarni va hisob ma’lumotlaridagi nomuvofiqliklarni aniqlash mumkin.

O‘zbekiston sanoatining hajmi va korxonalar soni mazkur masalaning amaliy ahamiyatini oshiradi. 2025-yil yakunida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 1,1 kvadrillion so‘mga yetgan va 2024-yilga nisbatan 6,8 foizga o‘sgan [12]. Hududlar kesimida 2025-yilda Toshkent shahrida 207,3 trln so‘m, Navoiy viloyatida 195,2 trln so‘m, Toshkent viloyatida 170,3 trln so‘m, Andijon viloyatida 107,9 trln so‘mlik sanoat mahsulotlari ishlab chiqarilgan [13]. Bu ko‘rsatkichlar sanoat korxonalarida xomashyo va materiallar harakatining moliyaviy hisobotdagi ahamiyati yuqori ekanini ko‘rsatadigan makroiqtisodiy kontekstdir.

Tahlil va muhokama

Ishlab chiqarish zaxiralari auditini takomillashtirish masalasini faqat auditorlik tekshiruvlarining texnik usullarini ko‘paytirish orqali hal etish yetarli emas. Asosiy masala — korxonaning ichki nazorat tizimi bilan mustaqil audit amallarini yagona nazorat mexanizmiga bog‘lashdir.

Audit samaradorligining muhim sharti auditorning zaxiralar harakatini biznes jarayoni sifatida tushunishidir. Arens va hammualliflar inventarizatsiya va ombor siklini alohida biznes jarayoni sifatida ko‘rib, ushbu siklda hujjatlar, hisob registrlari, ichki nazorat va fizik mavjudlik o‘rtasidagi bog‘liqlikka e’tibor qaratadi [8, 699–718-b.]. Demak, auditor faqat yakuniy qoldiqni tekshirish bilan chegaralanmasligi kerak.

Audit jarayonida riskka asoslangan tanlash usulidan foydalanish resurslardan oqilona foydalanishga yordam beradi. Masalan, qiymati yuqori, harakati tez-tez amalga oshadigan yoki saqlanish sharoiti murakkab zaxiralar yuqori riskli obyekt sifatida baholanishi mumkin. Aksincha, katta miqdordagi, biroq qiymati nisbatan past va bir xil xususiyatga ega zaxiralarda statistik yoki boshqa asoslangan tanlash usullaridan foydalanish mumkin. ISA 530 audit tanlovini auditorning tegishli audit dalillarini olish uchun butun bosh to‘plamdan elementlarni tanlash jarayoni sifatida ko‘rib chiqadi [6].

Bunda auditorlik dalillarining sifati ham muhim. ISA 500 audit dalillarining yetarliligi va tegishliligiga e’tibor qaratadi [4]. Zaxiralar auditida faqat korxona tomonidan tayyorlangan ro‘yxatga tayanish auditorlik dalillarining ishonchliligini cheklashi mumkin. Shu sababli tashqi hujjatlar, fizik kuzatuv, qayta sanash, shartnomalar, xarid hujjatlari va keyingi realizatsiya ma’lumotlarini o‘zaro bog‘lash maqsadga muvofiq.

Zaxiralarni baholashda ham auditorlik risklari mavjud. IAS 2 zaxiralarni tannarx va sof realizatsiya qiymatining eng pasti bo‘yicha baholashni talab qiladi [1]. Shu sababli korxona omborida uzoq vaqt turgan yoki foydalanish imkoniyati kamaygan materiallar bo‘yicha auditor alohida tekshiruvlar o‘tkazishi zarur. Bu yerda ishlab chiqarish bo‘limining texnik ma’lumotlari, ombor holati, buyurtmalar, mahsulotlarning sotilish imkoniyati va keyingi davr operatsiyalari muhim dalil bo‘lishi mumkin.

Ichki nazorat nuqtayi nazaridan vakolatlarning ajratilishi ham muhim. Xaridni amalga oshiruvchi, materialni qabul qiluvchi, omborda saqlovchi, ishlab chiqarishga beruvchi va buxgalteriya hisobini yurituvchi xodimlarning vazifalari imkon qadar bir-biridan ajratilgan bo‘lishi kerak. COSO Framework nazorat faoliyatlari risklarni maqbul darajaga kamaytirishga xizmat qilishi va texnologiyalar ustidan umumiy nazoratlar ham shakllantirilishini belgilaydi [7, 6–7-b.].

O‘zbekiston sharoitida zaxiralar auditini takomillashtirishning yana bir yo‘nalishi xalqaro standartlarga asoslangan hisob va audit amaliyotining izchil uyg‘unlashtirilishidir. O‘zbekistonda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini tan olish va qo‘llash bo‘yicha normativ baza muntazam yangilanib bormoqda [11]. Shu jihatdan auditorlarning IAS 2 va tegishli ISA talablarini amaliy tekshiruvlar bilan bog‘lay olishi muhim.

Ishlab chiqarish zaxiralari auditida taklif etilayotgan takomillashtirish mexanizmini quyidagi ketma-ketlikda tashkil etish mumkin: avvalo korxonaning zaxiralar bilan bog‘liq biznes jarayoni o‘rganiladi; keyin muhim noto‘g‘ri aks ettirish risklari baholanadi; ichki nazoratning asosiy nuqtalari aniqlanadi; inventarizatsiya jarayoni kuzatiladi; test sanashlar amalga oshiriladi; baholash va tannarx hisob-kitoblari tekshiriladi; analitik amallar bajariladi; aniqlangan nomuvofiqliklar sababli qo‘shimcha testlar belgilanadi va yakuniy audit xulosasi uchun yetarli dalillar umumlashtiriladi.

Mazkur yondashuvning afzalligi shundaki, audit faqat yakuniy qoldiqni tasdiqlashdan iborat bo‘lmay, zaxiralarning butun harakat siklini qamrab oladi. Natijada auditor aktivlarning mavjudligi, to‘liqligi, baholanishi va tegishliligi bo‘yicha yanada asoslangan xulosaga kelishi mumkin.

Shuningdek, raqamlashtirish zaxiralar auditini takomillashtirishning istiqbolli yo‘nalishlaridan biridir. Elektron ombor hisobi, shtrix-kodlash, ERP tizimlari, avtomatik inventarizatsiya ma’lumotlari va audit data analytics vositalari orqali auditor katta hajmdagi ma’lumotlarni qisqa vaqt ichida tahlil qilishi mumkin. Biroq texnologiya auditorning professional mulohazasi o‘rnini bosmaydi. Auditor aniqlangan noodatiy holatlarning iqtisodiy mazmunini tekshirishi va zarur hollarda qo‘shimcha dalillar olishi kerak.

Xulosa

Tadqiqot natijalari ishlab chiqarish zaxiralari auditini takomillashtirish korxonalarning moliyaviy hisobotlari ishonchliligini ta’minlash, aktivlarning saqlanishi ustidan nazoratni kuchaytirish va ishlab chiqarish tannarxining asoslanganligini baholashda muhim ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi.

Xalqaro amaliyotda zaxiralarni tekshirish inventarizatsiyani kuzatish bilangina cheklanmaydi. IAS 2 zaxiralarni baholash, tannarxni shakllantirish va sof realizatsiya qiymatini aniqlashning asosiy qoidalarini belgilaydi [1]. ISA 501 esa zaxiralarning mavjudligi va holati bo‘yicha yetarli va tegishli audit dalillarini olish uchun fizik inventarizatsiyada qatnashish, kuzatish va test sanash kabi amallarni belgilaydi [2]. ISA 315 risklarni aniqlash va baholashni audit rejalashtirishining muhim qismi sifatida ko‘rsatadi [3].

O‘zbekiston sanoatining 2025-yildagi 1,1 kvadrillion so‘mlik ishlab chiqarish hajmi va 59,8 mingta sanoat korxonasi mavjudligi zaxiralar bilan bog‘liq hisob va nazorat jarayonlarining iqtisodiy ko‘lamini ko‘rsatadi [12]. Shu sababli ishlab chiqarish korxonalarida zaxiralar auditini riskka asoslangan rejalashtirish, ichki nazoratni baholash, inventarizatsiyani mustaqil audit dalillari bilan bog‘lash, baholash amallarini chuqurlashtirish, analitik amallardan foydalanish va raqamli ma’lumotlar tahlilini kengaytirish asosida takomillashtirish maqsadga muvofiq.

Umuman olganda, ishlab chiqarish zaxiralari auditining samaradorligi auditorning faqat hisob ma’lumotlarini tekshirishi bilan emas, balki zaxiralarning korxona biznes jarayonidagi harakatini to‘liq tushunishi, risklarni to‘g‘ri baholashi va turli manbalardan olingan audit

dalillarini o‘zaro solishtirishi bilan belgilanadi. Ushbu yondashuv zaxiralarning mavjudligi, to‘liqligi, huquqiy tegishliligi, baholanishi va moliyaviy hisobotlarda to‘g‘ri taqdim etilishi bo‘yicha audit sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. IFRS Foundation. IAS 2 Inventories. London: IFRS Foundation, 2022. 1–10-betlar, 9–39-bandlar. IAS 2 zaxiralar tarkibi, tannarxi, baholanishi, FIFO va o‘rtacha tortilgan qiymat hamda sof realizatsiya qiymati masalalarini tartibga soladi.
2. IAASB. International Standard on Auditing 501: Audit Evidence — Specific Considerations for Selected Items. New York: International Federation of Accountants, 2009. 401–406-betlar, 4–8-bandlar. Zaxiralarni fizik sanashda auditorning ishtiroki, kuzatuv va test sanash talablari.
3. IAASB. International Standard on Auditing 315 (Revised 2019): Identifying and Assessing the Risks of Material Misstatement. New York: IFAC, 2024. 1–40-betlar, 1–38-bandlar. Audit risklarini aniqlash va baholash, korxona va ichki nazorat tizimini o‘rganish talablari.
4. IAASB. International Standard on Auditing 500: Audit Evidence. New York: International Federation of Accountants, 2024. 1–18-betlar, 1–11-bandlar. Audit dalillarining yetarliligi va tegishliligi masalalari.
5. IAASB. International Standard on Auditing 330: The Auditor’s Responses to Assessed Risks. New York: International Federation of Accountants, 2024. 1–25-betlar, 1–22-bandlar. Baholangan audit risklariga javoban auditorlik amallarini ishlab chiqish va bajarish.
6. IAASB. International Standard on Auditing 530: Audit Sampling. New York: International Federation of Accountants, 2024. 1–13-betlar, 1–17-bandlar. Auditorlik tanlovi va tanlov asosida audit dalillarini olish.
7. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). Internal Control — Integrated Framework: Executive Summary. Durham: COSO, 2013. 1–7-betlar. Ichki nazoratning ta’rifi, beshta komponenti, risklarni baholash va nazorat faoliyatlari.
8. Arens, A. A., Elder, R. J., Beasley, M. S., Hogan, C. E. Auditing and Assurance Services: International Perspectives. 17th ed. Harlow: Pearson, 2020. 699–718-betlar. Inventory and Warehousing Cycle: zaxiralar auditi, analitik amallar, fizik kuzatuv, baholash va audit testlari. Kitobning 17-nashri Pearson tomonidan 2020-yilgi nashr sifatida ko‘rsatilgan.
9. Hayes, R., Gortemaker, H., Wallage, P. Principles of Auditing: An Introduction to International Standards on Auditing. 3rd ed. Harlow: Pearson Education Limited, 2014. 147–162-betlar. Audit dalillari, auditorlik amallari va ISA talablarining amaliy qo‘llanilishi. Mualliflarning inventarizatsiya audit dasturida inventar ro‘yxatini tekshirish, test sanash, bosh kitob bilan solishtirish va noodatiy qoldiqlarni aniqlash amallari ham ko‘rsatilgan.
10. Messier Jr., W. F., Glover, S. M., Prawitt, D. F. Auditing & Assurance Services: A Systematic Approach. 12th ed. New York: McGraw-Hill Education, 2021. 446–475-betlar, ayniqsa 459–467-betlar. Inventory Management Process, ichki nazorat, analitik amallar, fizik inventarizatsiya va zaxiralar bo‘yicha auditorlik assertionlari.
11. Boynton, W. C., Johnson, R. N. Modern Auditing: Assurance Services and the Integrity of Financial Reporting. 8th ed. Hoboken: John Wiley & Sons, 2006. 1–1036-betlar; zaxiralar auditi va ichki nazoratga oid tegishli boblar. Audit metodologiyasi, ichki nazorat va moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta’minlash masalalari.

12. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasida sanoat ishlab chiqarishi: 2025-yil yanvar-dekabr. Toshkent, 2026. 1–10-betlar. 2025-yil sanoat ishlab chiqarish hajmi, faoliyat yuritayotgan sanoat korxonalari soni va sanoat ishlab chiqarishining asosiy statistik ko‘rsatkichlari.
13. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston sanoati hajmi 2025-yilda 1,1 kvadrillion so‘mga yetdi. Toshkent, 2026-yil 21-yanvar. 1-bet. 2025-yilda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish 1,1 kvadrillion so‘m, o‘sish sur’ati 6,8 foiz va 2026-yil 1-yanvar holatiga 59,8 mingta sanoat korxonasi haqidagi rasmiy ma’lumotlar.
14. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Which regions are leading in industry? Toshkent, 2026-yil 27-yanvar. 1-bet. 2025-yilda hududlar kesimida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmlari, jumladan Toshkent shahri — 207,3 trln so‘m, Navoiy viloyati — 195,2 trln so‘m va Toshkent viloyati — 170,3 trln so‘m.
15. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. O‘zbekiston Respublikasi hududida qo‘llash uchun moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga kiritilgan o‘zgartirish va qo‘shimchalarni tan olish to‘g‘risida. Toshkent, 2026. 1–3-betlar. O‘zbekistonda MHXSni tan olish va qo‘llash bo‘yicha amaldagi normativ yondashuv.